

VEGYIVÉDELEM

Berek Tamás százados

AZ OSZTRÁK MAGYAR MONARCHIA HADSEREGÉNEK ELSŐ GÁZTÁMADÁSA AZ OLASZ HADSZINTÉREN

Az idei év júliusában lesz 90 éve, hogy az Osztrák Magyar Monarchia hadat üzent Szerbiának és ezzel kezdetét vette az I. világháború. A mind a hadviselő felek számának, mind a háború területi kiterjedésének, mind pedig a felhasznált haditechnikai eszközök tekintetében minden korábbi fegyveres konfliktust felülmúló háborút a túlélő veteránok a két világháború között csak nagy háborúként emlegették.

Az I. világháború harccselekményei sok tekintetben különböztek a korábbi csatáktól. Arról bizonyára sokan hallottak, hogy a történelem során az első világháborúban alkalmaztak először nagy intenzitással és nagy tömegben vegyi fegyvereket. Azt viszont már kevesebben tudják, hogy a háborús években az Osztrák Magyar Monarchia hadseregében magyar csapatok is alkalmaztak vegyi fegyvert, mégpedig az olasz hadszíntéren.

Előzmények

Az 1800-as évek végén, az 1900-as évek elején a tudomány és a technika fejlődése komoly lökést adott a fegyverek és hadeszközök korszerűsítéséhez. Egyre modernebb és hatékonyabb fegyvereket fejlesztettek ki, amelyek hatásos lőtávolsága a korábban alkalmazott fegyverekénél többszöröse lett.

A harcosok védelme érdekében kialakított eszközök viszont némileg lassabban fejlődtek. A megnövelt hatótávolságú és tűzgyorsaságú gyalogsági fegyverek hatásai elleni védelem már nem volt biztosítható a távolság növelésével, hiszen a fejlettebb irányzó eszközökkel felszerelt fegyverekkel nagyobb távolságokban elhelyezkedő célokra is lehetett tüzet vezetni.

A személyi állomány védelmére a legegyszerűbb és költségkímélőbb megoldásként a lövészárkok kialakítása terjedt el. A háború évei alatt a hadszíntereken hatalmas kiterjedésű lövészárkokrendszerek épültek ki. A kialakult állásháború következménye az lett, hogy a hadszíntereken a szembenálló felek nem tudták áttörni egymás védelmi vonalait, nem tudták jelentősen eltolni a frontvonalat.

Az állásháború egyre nagyobb mennyiségű lőszerfelhasználást igényelt. A hadviselő felek háborús években túlterhelt gazdasága, a fokozódó nyersanyag-hiány miatt egyre nehezkesebben tudták kielégíteni a csapatok megnövekedett lőszerigényét. Nem csak az utánpótlásra, de a drága haditechnikai fejlesztésekre sem tudtak forrásokat elkülöníteni az államok.

Ezek a tényezők szükségessé tették olyan anyagok, eljárások kifejlesztését, amelyek viszonylag alacsony költségeken előállíthatóak voltak nagy tömegben és alkalmassá váltak az ellenség élőerejének pusztítására a megszilárdult frontvonalak lövészárkaiban. Kézenfekvő megoldásként mutatkozott a különböző mérgező vegyületek bevetése. A vegyi fegyver első tömeges alkalmazására – amely meghozta a katonai sikert – 1915 április 22-én került sor klórgáz-fűvással.

A vegyi fegyverek fejlesztésének területén németországi kutatók a világháború első éveiben már jelentős eredményeket értek el. Már 1914. október 24-én Neuve-Chapellenál alkalmazták az orr és szem ingerlésére szánt „o-dianidizin” sóval töltött repeszgránátokat francia csapatok ellen. A leginkább elhíresült gáztámadást 1915 április 22-én Ypernél, mintegy 6 km-es arcvonalon az állásokba telepített több ezer folyékony klórt tartalmazó gázipalack felhasználásával hajtották végre a németek.

Az 1915. év folyamán a háború méretei tovább szélesedtek. Olaszországnak az antant, Bulgáriának a központi hatalmak oldalán való háborúba lépése újabb arcvonalak kialakulásához vezetett. Ezzel kezdetét vette az isonzói csaták évekig tartó sorozata a Monarchia és Olaszország között. A gáztámadások igen hatásosnak bizonyultak, így egyre gyakoribb lett alkalmazásuk. A gáztámadások sikerét látva az Osztrák-Magyar Monarchia hadvezetése saját gázalakulat felállításáról határozott. A gázzászlóalj a 62. árkászzászlóalj elnevezést kapta.

A zászlóalj négy gázszázadból állt egy időjárás-figyelő és jelző-osztaggal, egy távbeszélő osztaggal, valamint egy pótszázaddal kiegészítve.¹² A gázzászlóalj kiképzőközpontját 1916 januárjában alakították meg Kremsben.

Csapataink helyzete az olasz hadszíntéren (1916 júniusáig)

Az olasz főerők északi csoportja, a 2. hadsereg a II., IV. és a XII. hadtest összesen 5 hadosztálllyal és két hadosztály erejű alpini és bersaglieri egységgel¹³ a Carnia csoporttól¹⁴ délre a cormonagig terjedő határszakasszal szemben bontakozott szét.

Déli csoport 3. hadserege a VI., VII., és a XI. hadtest 6 hadosztálllyal, 2 lovas hadosztálllyal 2 kerékpáros és 7 pénzügyőr zászlóaljjal az előzótól délre a tengerig terjedő arcvonalon készült a támadásra. Feladatuk a görzi medence, a Wippach völgy és a komeni fennsík elfoglalása volt.¹⁵ 1916. július 6-tól a doberdói fennsíkot a keleti hadszíntérről átszállított VII. hadtest védte. A hadtest a fennsíkon egylépcsős harcrendben, Wippach és a tenger között, mintegy 18 km-es szakaszon rendezkedett be védelemre. Főerő-kifejtését a peremvonal megtartása mellett a Monte San Michele védelmére fordította.

¹² Somodi Tibor: Vegyicsapatok az Osztrák-Magyar Monarchiában in Új Honvédségi szemle 1995/10, p. 13.-20.

¹³ Ezeket az alakulatokat hegyvidékről származó katonákkal töltötték fel, kiképzettségük és felszerelésük a többi olasz egységnél kimagaslóan magasabb színvonalú volt (BT)

¹⁴ Kettő, hadosztály erejű hadműveleti csoport (BT)

¹⁵ Szabó László: Szárazföldi hadműveletek a Déli-Mészkö-Alpok körzetében és azok környékén az első világháború idején, 1977., kandidátusi értekezés

A 4. Isonzói csata után nem csupán a nagy előerő veszteség és a katonák elcsigázottsága okozott gondot. Fokozatosan csökkent a lőszer-mennyiség, 1916 februárjára a VII. hadtestnél lőszer takarékoskást kellett elrendelni. Mivel gyenge volt a védelem kiépítettsége, közben március 27-re az olaszoknak sikerült az arcvonal déli szakaszán Monte Sosich körzetében beékelődni, ami jó hely volt a Doberdo község elleni támadáshoz. Az előretörés a VII. hadtest védelmének mélységét is fenyegette.

Április 7-én a 91. Budweisi¹⁶ gyalogezred 4. zászlóaljának egyik szakasza lángszórós és műszaki robbantó alegységgel megerősítve éjszakai kézigránátos támadást hajtottak végre, melynek köszönhetően 7.-én reggelre visszafoglalták az elvesztett árokrészt.

Ezt követően újjá kellett szervezni a védelmet. A VII. hadtest parancsnoksága utasította az alárendelt parancsnokságokat, dolgozzák ki, miképpen célszerű az árkok megszállása, a tüzelőállások gyors elfoglalása. A hadosztályparancsnokságok állásfoglalása egyértelműen az volt, hogy kis erővel kell megszállni a peremvonalat és erős tartalékokat kell elhelyezni a második árok mögötti kavernákban. A személyi állomány viszont túlságosan kimerült volt nem beszélve a veszteségekről.

A hátszágából érkező, az itteni viszonyokat nem ismerő újoncok felkészítésére vándor tanfolyamokat szerveztek. A vándor járőr 1 fő parancsnokból, 2 fő beosztott tisztből, 4 fő tiszthelyettesből és 4 fő katonából állt. Feladatuk volt az újoncok különleges járőrfeladatokra, kézigránátdobásra, műszaki munkákra, figyelő és jelzőszolgálatra kiképzése.

Mindezek ellenére az állomány fásultsága, idegfáradtsága nem volt megszüntethető. Hiába volt a rögtönítélő bírósággal való fenyegetés, a harci morál fenntartása érdekében az ellenséget nyugtalanító vállalkozások elrendelése, nem vezetett eredményre. Nyilvánvaló volt a közeledő olasz támadás, melynek visszaverésére kevés volt a remény. Ekkor vetődött fel a vegyítámadás gondolata. Az előljáró XVI. hadtest parancsnoksága 1916 március 15.-én az 5. isonzói csata előtt kérte, hogy a veszélyeztetett Görz – Wippech torkolat szakaszán vegyi csapás kerüljön végrehajtásra.

¹⁶ Prágából idevezényelt cseh egység (BT)

Az V. hadtest parancsnoksága lehetségesnek tartotta a gáztámadást és jelentést tett erről az arcvonal-parancsnokságra. A hadsereg-parancsnokság megvizsgálva a kérdést a ki nem próbált vegyi fegyvert kis szakaszokon helyi demonstrációra lehetségesnek tartotta alkalmazni. Mire a döntés megszülethetett volna, az olaszok 5. próbálkozására is kudarcba fulladt, így nem került sor a csapásra.

A VII. hadtest május 7-én továbbította javaslatát a doberdói fennsíkon végrehajtandó vegyi támadásra. A hadsereg-főparancsnokság engedélyezte május 13-án, 20.-án a VII. hadtest megtervezte a csapást. A 17. hadosztály védőkörletében több ezer gázpalackot ástak be a peremvonalba. Az ellenség felé fújó kedvező 1-2 m/s sebességű szél segítségével San Martino – Monte San Michele – Mainizzia arcvonalszakaszon szándékoztak alkalmazni. A felhő mögött az 1. Honvéd gyalogezred három és a 17. gyalogezred két zászlóaljából kialakított harccsoportjának kellett előretörni, míg a 61. és a 39. gyalogezredek 5 zászlóalja támadott.

A terepviszonyok kedvezőek voltak az alkalmazás szempontjából, hiszen a doberdói fennsíkon a csapataink peremvonalánál alacsonyabban húzódtak az olaszok állásai, azonban azok közeli elhelyezkedése nehézséget jelentett a gázpalackok rejtett beásása szempontjából.

Öt napot terveztek a gázpalackok letelepítésére, de 8 nap alatt sikerült, mivel csak éjszaka tudták a telepítési munkákat folytatni. Nehezítette a gázpalackok elhelyezését a sziklás talaj is, amelynek csákányozása a telepítést könnyen felfedő zajjal járt.

Összesen körülbelül 8000 gázpalackot építettek be, többször heves tüzérségi támadás érte csapatainkat és fennállt a veszélye, hogy ez esetlegesen felrobbanó gázpalackok tartalma saját állásainkat árasztja el. A vezetés nem is halasztotta sokáig a gáztámadást. Június 24-én befejeződtek az előkészítő munkálatok. A gáztámadás napjaként június 26-át jelölték ki, azonban a kedvezőtlen időjárás miatt el kellett halasztani a hónap 29. napjára.

1. ábra Az osztrák-magyar csapatok helyzete a gáztámadás idején¹⁷

A gáztámadás végrehajtása

Június 29-én 05.00-kor a VII. hadtest alárendeltségében sor került az első fűvéljárással végrehajtott gáztámadásra.

„A támadó csapatok a készültségi állás elfoglalására VI.28.-án 9.45-kor kaptak parancsot. A készültség helyéről 0.40-kor lettek felriasztva. 4.30 körül teljes szélcsend volt. 4.50-kor jött a hadosztálytól a parancs a gázpalackok kinyitására. A gázfelhők mögött a gyalogságunk megindult. Az olasz gyalogság ellenállást nem is fejtett ki. Akik még életben maradtak menekültek vagy megadták magukat¹⁸

¹⁷ Forrás: Szabó László: Szárazföldi hadműveletek a Déli-Mészkő-Alpok körzetében és azok környékén az első világháború idején kandidátusi értekezése alapján

¹⁸ Oroszy László szds.: Szentanú leírás. Gáztámadás S. Martino del Carsonál 1916. Jún. 29. Magyar Királyi honvéd törzstiszti tanfolyam. TGY 878 p.2.

A szervezési hibák miatt és a sorozatos tüzérségi támadások következtében a kiértécsítő rendszer nehézkesen működött, az összeköttetés szakadozott.

„az ellenséges tűz fokozott volt, ... S. Martinó-nál és az attól közvetlenül D-re levő területeken az állásokat, különösen a futó- és összekötő árkokat nagy mértékben megrongálta, a távbeszélő vonalakat pedig annyira megszakította, hogy az összeköttetéseket még hajnalra, a támadás megindulásáig sem lehetett helyreállítani.”¹⁹

Ennek következtében a gázfűvást eltérő időpontokban kezdték meg. A kialakult gázfelhő kissé szakadozott volt, melyet a délkeleti irányú levegőáramlás az Isonzó túlsópartjára áramoltatott. Mivel az olaszok nagy erőket vontak előre, a veszteség jelentős volt.

„Ellenségről tudtuk, hogy VI.26.-VI.28 között Görz, Gradisca területre erőket tolt előre”²⁰.

A mintegy 20 perces gázfűvást követően indult meg a gyalogsági támadás. Az olaszok nem rendelkeztek kellő tapasztalattal a gázharc ténnyel, így nem ismerték fel időben a gáztámadásra utaló jeleket és nem tettek meg a szükséges intézkedéseket a személyi állomány védelmének érdekében.

Az I. világháború idején általában az állomány védelmére kifejlesztett védőeszközök alacsony hatásfokkal működtek, az olasz csapatok védőeszközeinek tökéletlenségét pedig még magyar szemtanú leírás is kiemeli. „Ellenségnek gázvédelmi eszközei, amelyekkel rendelkezett annyira kezdetlegesek voltak, hogy nem használtak semmit. (a harcosoknál szalmiákszeszszel töltött üvegecskék és géz volt.)”²¹

A gáztámadás történetét feldolgozó források nem egyöntetűen beszélnek a támadás olasz, illetve magyar áldozatairól. Az akkori tudósítók 5-6 ezer halotról számolnak be. (Szabó László kandidátusi értekezésében 6700 fő veszteséget említ).

¹⁹ Uo. p.1.

²⁰ Uo. p.2.

²¹ Uo. p.3.

A korabeli források szerint saját csapatainknak is voltak a gáztámadásból eredő veszteségei: 36 gázhalott, 186 gázsérült, 210 halott, 749 sebesült és 421 eltűnt. A saját és ellenséges veszteségekről szóló fenti adatoknak némileg ellentmondó szemtanú leírás más adatokat említ (bár ennek pontossága megkérdőjelezhető).

„Eredmény: kb. 8-10 ezer halott. Saját részről a veszteség csekély.”

A gáztámadás tehát eredményesnek bizonyult, melynek sikerét azonban az osztrák-magyar csapatok harcászatiilag nem tudtak kifejleszteni. A támadás tartalékai kis súlyt képviseltek, a katonák nem teljes egésze rendelkezett gázálarccal. A megrongálódott összeköttetés is kedvezőtlen hatással volt, a parancsnokok eltérő módon értékelték a helyzetet és a gyalogság támadását is túl korán indították meg.

„Vallone völgyből az állásokba való előrejutás nem remélt nehézségekbe ütközött. Dacára a jól ismert terepnek, az előző esti pergőtűz folytán összelőtt futó és összekötő árkokon át való előrejutás igen nehéz volt. A támadó csapatok kötelékei összezavarodtak és elkésve érkeztek be. Összeköttetés jobbra, balra nem volt, a csapatok nem tudták, hogy szomszédjaik beérkeztek-e már, fel vannak-e a támadásra készülve. Nagy tájékozatlanság és bizonytalanság uralkodott. Erősítések és főleg lőszerpótlás az elől levőkhöz nem érkeztek. Vezetés nélkül maradtak a járőrök, tévelygtek az ellenség árokrendszerében. A meglepetést kihasználni nem tudtuk. A kezdet sikerét nem tudtuk kimélyíteni. A támadást nem tudtuk hátulról táplálni.”²²

A támadás lassú volt – a halottak látványa elrémisztette a magyarokat, vonakodva mertek belépni a szennyezett terepszakaszra – sokszor a tiszték erélyes fellépésére volt szükség az előrenyomulás folytatásához. Az ellenség ellenlökései is egyre erőteljesebbekké váltak.

„Az ellenséges tüzérség 9h. körül a 17. hadosztály északi szárnyát heves tűzzel árasztotta el.”²³

²² Oroszy László szds.: *Szemtanú leírás. Gáztámadás S. Martino del Carsonál 1916. Jún. 29. Magyar Királyi honvéd törzstiszti tanfolyam. TGY 878*

²³ Uo. p.2.

A gázcsapás értékelése

A vegyicsapás csak részben érte el a célját: az osztrák-magyar csapatok harci morálja nem emelkedett, sőt az állomány körében viharosan terjedt az olaszok bosszújától való félelem. Kegyetlen harcok kezdődtek el, az olaszok csak nagyobb, magukat megadó csoportokat hagytak életben, egyébként nem ejtettek foglyokat. Ennek köszönhetően egész szakaszok adták meg magukat, a VII. hadtest mintegy 1000 katonája.

Jelentős eredményként könyvelték el azonban a korabeli értékelések azt, hogy a gáztámadás olasz veszteségei közre játszottak az olasz vezérkari főnök, Cadorna azon döntésében, amellyel a későbbi olasz támadást (6. Isonzói csata) elhalasztotta.

„Az ezen időre tervezett olasz offenzíva eltolódott aug. hó elejére, tehát időt nyertünk.”²⁴

A gáztámadás után a vegyi fegyverek alkalmazását a sajtó is embertelennek ítélte meg. A gáztámadás vízhangja miatt a hadvezetés a gázszázalaj további bevetését a német szövetségesnek ajánlotta fel.

Bár az első világháború gáztámadásait a közvélemény mélységesen elítélte és nemzetközi egyezmények is tiltották, annak addig soha nem tapasztalt pusztító képessége miatt (tömegpusztító fegyver) a két világháború közti évek katonai tanulmányai a vegyifegyvert gyakran említik, mint az elkövetkezendő háború(k) hatásos fegyverét.

„A jövő háborúja a történelem tanulsága szerint nem ott fog kezdődni, hol az előző abba maradt. A vegyi és a technikai haladást már a békeévekben is figyelembe kell venni. Ha még azt is hozzáfűzzük, hogy a jövőben gáztámadások az anyaországot is érhetik, sokkal nagyobb mértékű gázhalálozással kell számolnunk...”²⁵

Csak Németországban az első világháború idején összesen 37592 tonna vegyi harcanyagot állítottak elő. Ebből 17744 t foszgén, 12189 t difoszgén, 7659 t kénmustár volt.²⁶

²⁴ Uo. p2.

²⁵ Brauner Iván Miklós őrgy.: *Gáz harc a világháborúban. 1931. TGY 468 p.6.*

²⁶ Olaf Groehler: *A néma halál. 1983 Bp., Zrínyi Kiadó*

A II. világháborúban a hadviselő felek fel voltak készülve a vegyi-háborúra, és ezt a készenlétet mind defenzív, mind offenzív irányban a háború végéig fenntartották²⁷. A német oldalon a háború offenzív szakaszában 1939 és 1942 között a saját csapatok gyors előremozgása nem tette lehetővé a mérgező harcanyagok alkalmazását. A defenzív szakaszban 1943-tól 1945-ig a szövetségesek erősebbek voltak és rendelkezésükre állt minden körülmény a légifölény kialakítására és fenntartására.²⁸ Újabb és hatásosabb harcanyagok is rendelkezésre álltak. A gázvetők és repülőgépek vegyitámadásra történt kipróbálása mellett, mobil terepszennyező készüléket, továbbá 6 kg-os vegyiaknát is kifejlesztettek. A franciák a szén-monoxid harctéri alkalmazásának lehetőségeit is kutatták, az angolok és az amerikaiak is tökéletesítették a mérgező harcanyagaikat, sőt az angolok a fluorfoszfátokkal kapcsolatban a háború végére komoly eredményeket könyvelhettek el.

A második világháború során - bár a két világháború között a mérgező harcanyagok gyártása, készletezése és alkalmazása kidolgozott volt a hadviselő felek részéről – a vegyifegyver nem jutott jelentős szerephez.

A második világháború után 1949-ben a görög kormánycsapatok alkalmaztak vegyi fegyvert a partizánok ellen. A koreai háborúban az amerikaiak több ízben fojtó mérgező harcanyagot vetettek be az észak koreai állások ellen. A vietnami háborúban az USA hadereje számos alkalommal alkalmazott ingerlő, növényzetpusztító, fojtó, sőt egyes források szerint idegbénító mérgező harcanyagot.²⁹ Ismertek adatok az iraki hadsereg vegyi támadásáról kurd falvak ellen, valamint az irak–iráni háborúban iráni csapatok ellen.

A II. világháborút követően több helyi háborúban is harcba vetettek mérgező harcanyagokat és a mai napig nem zárható ki (sőt a jövőben sem) ezek alkalmazása különböző államok reguláris erői vagy fanatikus vallási, esetleg terrorista csoportok részéről.

²⁷ Rudolf Hanslian: *A vegyiharctól az atomháborúig*, 1972

²⁸ Günther W. Gellermann: *Der Krieg, der nicht stattfand*, 1981 Bernard & Graefe Verlag

²⁹ Madaras Péter: *Hadtörténelmi kézikönyv*, 1976.

Felhasznált irodalom

- Doromby László: szerk. A magyar gyalogság. p.356.
- Olaf Groehler: A néma halál. 1983 Bp., Zrínyi Kiadó
- Madaras Péter: Hadtörténelmi kézikönyv, 1976.
- Rudolf Hanslian: A vegyiharctól az atomháborúig 1972
- Günther W. Gellermann: Der Krieg, der nicht stattfand. 1981 Bernard & Graefe Verlag
- Somodi Tibor: Vegyicsapatok az Osztrák-Magyar Monarchiában in Új Honvédségi szemle 1995/10, p. 13.-20.
- Szabó József: Az első világháború. Hadtörténelmi jegyzet. ZMNE
- Szabó László: Szárazföldi hadműveletek a Déli-Mészkő-Alpok körzetében és azok környékén az első világháború idején, 1977., kandidátusi értekezés

Levéltári források:

- Brauner Iván Miklós őrgy.: Gáz harc a világháborúban. 1931.TGY 468
- Oroszy László szds.: Szemtanú leírás. Gáztámadás S. Martino del Carsonál 1916. Jún. 29. Magyar Királyi honvéd törzstiszti tanfolyam. TGY 878